

**LATENT JINOYATCHILIKNI ANIQLASHDA KRIMINOLOGIK METODLAR:
NAZARIYA VA AMALIYOT****Mallayev Normamat Ramazonovich**

Yuridik fanlar nomzodi, dotsent.

Dusanov Nodir Sirojiddin o'g'li

Termiz davlat universiteti Advokatlik faoliyati mutaxassisligi tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18060412>

Annotatsiya. Bu maqolada hamma bilmaydigan, yashirin jinoyatlar – latent jinoyatchilik nima ekanligi, ular nega paydo bo'lishi va bunday yashirin holatlarni ochishda kriminologiya fanida qanday usullardan foydalanilishi oddiy tilda tushuntiriladi. Latent jinoyatlar rasmiy hisobotlarga kirmaydigan, lekin jamiyatdagi jinoyat darajasini ancha oshirib yuboradigan juda muhim muammodir. Biz bu yerda statistik hisoblash, odamlar bilan suhbatlashish (sotsiologiya), jabrlanganlarni o'rganish (viktinologiya), tezkor qidiruv va kriminalistik tekshirish kabi usullarning qanday yordam berishini ko'rib chiqamiz. Shuningdek, O'zbekiston va xalqaro tajribalarga asoslanib, yashirin jinoyatlarni aniqlash va kamaytirish bo'yicha amaliy maslahatlar berilgan.

Kalit so'zlar: latent jinoyatchilik, yashirin jinoyatlar, kriminologik metodlar, statistik tahlil, viktinologiya, operativ-qidiruv, kriminalistik izlar, ijtimoiy xavfsizlik, profilaktika.

Annotation. This article explains in simple terms what hidden crimes — latent criminality — are, why they occur, and which methods are used in criminology to uncover such concealed offenses. Latent crimes do not appear in official reports, yet they significantly increase the real level of crime in society. Here, we discuss how statistical analysis, sociological interviews, victimological studies, as well as operational-search activities and forensic examinations help reveal these crimes. In addition, based on the experiences of Uzbekistan and international practice, the article offers practical recommendations for detecting and reducing hidden criminality.

Keywords: latent criminality, hidden crimes, criminological methods, statistical analysis, victimology, operational-search activity, forensic traces, public security, prevention.

Аннотация. В данной статье простым языком объясняется, что такое скрытые преступления — латентная преступность, почему они возникают и какие методы используются в криминологии для их выявления. Латентные преступления не отражаются в официальной отчетности, однако существенно повышают реальный уровень преступности в обществе. Здесь рассматривается, как статистический анализ, социологические опросы, виктимологические исследования, а также оперативно-розыскная деятельность и криминалистические экспертизы помогают выявлять такие правонарушения. Кроме того, на основе опыта Узбекистана и международной практики приводятся практические рекомендации по обнаружению и снижению латентной преступности.

Ключевые слова: латентная преступность, скрытые преступления, криминологические методы, статистический анализ, виктимология, оперативно-розыскная деятельность, криминалистические следы, общественная безопасность, профилактика.

I. Kirish

Mamlakat xavfsizligi va tartibi uchun jinoyatchilikning haqiqiy miqdorini bilish juda muhim. Lekin barcha jinoyatlar ham rasmiy statistikaga kirmaydi. Qayd etilmay qolgan, yashirincha sodir bo'ladigan jinoyatlar bor – bular latent jinoyatchilik deb ataladi. Bu yashirin jinoyatlar real holatni buzadi, jinoyatning chinakam ko'lamini yashiradi va ularning oldini olishga qaratilgan choralarni bekorga chiqaradi.

O'zbekistonda G'.M. Mahmudov, N.S. Sattorov, A.X. Saidov, M. Usmonaliyev kabi olimlar ham latent jinoyatchilik muammosiga katta e'tibor bergan. Qonunlarimiz, xususan, "Jinoyat kodeksi", "Jinoyat-protsessual kodeksi" va "Operativ-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi qonun ham yashirin jinoyatlarni aniqlash uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

II. Latent Jinoyatchilik Nima? Uning Turlari

Latent jinoyatchilik – bu huquqni himoya qiluvchi idoralar hisobiga kiritilmagan, ya'ni rasmiy qog'ozlarda yo'q bo'lgan jinoyatlarning umumiy yig'indisidir. Bu jinoyatlar asosan uch xil bo'ladi: Tabiiy yashirin jinoyatlar: Jabrlangan shaxs yoki guvohlar politsiyaga (yoki tegishli organga) murojaat qilmagani uchun yashirin qoladi.

Misollar: Oila ichidagi zo'ravonlik, ba'zi bir jinsiy jinoyatlar yoki yengil firibgarliklar. Sun'iy yashirin jinoyatlar: Huquq-tartibot organlarining xatosi, ishdagi sustkashlik yoki xodimlarning poraxo'rliги (korrupsiya) sababli ro'yxatga olinmagan jinoyatlar.

Tizimli yashirin jinoyatlar:

Katta miqyosdagi korrupsiya, yopiq tizimlar yoki iqtisodiy jinoyatlar natijasida ataylab, o'ylab yashirilgan holatlar. O'zbekiston Prezidentining farmon va qarorlarida ham bu masala tilga olingan bo'lib, jinoyatlarni yashirish yoki rasmiy statistikani ataylab noto'g'ri ko'rsatish qat'iyan man etiladi.

III. Yashirin Jinoyatlar Nega Paydo Bo'ladi?

Latent jinoyatlarning ko'payishiga bir nechta sabablar ta'sir qiladi: Odamlarga Bog'liq Sabablar (Ijtimoiy-Psixologik): Jabrlanganlarning qo'rquvi yoki sharmandalik hissi, "Odamlar nima deydi?" degan xavotir, Fuqarolarning o'z huquqlarini yaxshi bilmasligi. ariza topshirishning murakkab va cho'zilib ketadigan jarayonlari, ba'zi xodimlarning ishga mas'uliyatsizligi, korrupsiya yoki shaxsiy manfaatlar to'qnashuvi.

Qonunchilikdagi Ba'zi Nuqsonlar:

Ba'zi jinoyat turlari bo'yicha isbot topish (dalillash) qiyin bo'lgani yoki protsessual cheklovlar ham jinoyatning yashirin qolishiga olib keladi.

IV. Yashirin Jinoyatlarni Topishda Kriminologiya Usullari

Yashirin jinoyatlarni aniqlash uchun bir nechta usullarni birgalikda qo'llash kerak. Kriminologiya fani buning uchun bir necha samarali usullarni taklif qiladi: Statistik Usullar (Hisob-Kitoblar) Bu, latent jinoyatlarni aniqlashning eng ishonchli ilmiy yo'llaridan biri, Rasmiy va Norasmiy Hisob-Kitoblarni Solishtirish, politsiya, prokuratura va sud statistikasi, bundan farqli o'laroq: Mustaqil so'rovlar, OAVdagi xabarlar, Sog'liqni Saqlash Vazirligining statistikasi (masalan, tan jarohati olganlar soni), Viktimologik So'rovlar (Jabrlanganlardan So'rash): O'zbek olimlari tomonidan tavsiya etilgan bu tadqiqotlar orqali odamlar nega shikoyat qilmaganining sabablari va yashirin jinoyatlar ulushi haqida ishonchli ma'lumot olish mumkin. Mutaxassislar o'z bilim va tajribalariga tayanib, jinoyatchilikning real ko'lamini taxminan hisoblab chiqishadi, sotsiologik Usullar (Jamoatchilikni O'rganish) So'rovnomalar, keng jamoatchilik orasida anonim (sirli) so'rovlar o'tkazish orqali ko'plab yashirin jinoyatlar ochiladi.

Intervyu (Suhbat), Jabrlanganlar, guvohlar, mansabdor shaxslar va hatto sobiq jinoyatchilar bilan maxsus suhbatlar o'tkazish orqali muhim ma'lumotlar olinadi, kontent-tahlil (Ma'lumotni Tekshirish), OAV va ijtimoiy tarmoqlardagi xabarlarini tahlil qilish ham yashirin jinoyatlarni aniqlashning eng yangi usullaridan.

3. Operativ-Qidiruv Usullari: O'zbekiston Respublikasining "Operativ-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (1997-yil)ga ko'ra yashirin jinoyatlarni topishda quyidagilar qo'llaniladi, maxfiy kuzatuv, yashirin manbalardan ma'lumot olish, nazorat ostida tovar sotib olish, tezkor surishtiruvlar, bu usullar ayniqsa, pul bilan bog'liq jinoyatlar, giyohvandlik va korrupsiya kabi yashirinlik darajasi yuqori bo'lgan sohalarda yaxshi natija beradi.

Zamonaviy Kriminalistik Vositalar: Bugungi raqamli davrda texnologiyalar latent jinoyatchilikni aniqlashda katta yordam beradi, video va audio yozuvlarni tahlil qilish, raqamli izlarni topish (Internet manzili - IP, tizim xabarlar - loglar), biometrik identifikatsiya (barmoq izi, yuzni aniqlash), sud ekspertizalarining yangi texnik imkoniyatlari. Jabrlanuvchiga E'tibor Qaratish (Viktimologik Yondashuv): Viktimologiya fani jabrlangan shaxsning xulq-atvori, ijtimoiy ahvoli, ruhiy holati va jinoyatni yashirish sabablarini chuqur o'rganadi. Bu usul kelajakda bunday holatlarning oldini olish choralari ishlab chiqishda juda foydali.

- Yashirin jinoyatlarni kamaytirish bo'yicha takliflar: Latent jinoyatchilikni bartaraf etish uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur, huquq-tartibot organlari ishini raqamlashtirish:

Arizalarni onlayn tarzda va soddalashtirilgan holda qabul qilish yashirin jinoyatlarning kamayishiga yordam beradi.

-Korrupsiyaning Oldini Olish: Ishdagi shaffoflikni va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish kerak.

-Jabrlanganlarni Himoyalash (Viktimologik profilaktika): Fuqarolarning o'z huquqlarini bilish darajasini oshirish, jabrlanganlar bilan ishlaydigan maxsus xizmatlarni rivojlantirish.

-Tizimli Sohalarda Ochiqlik: Davlat xaridlari va iqtisodiy jarayonlarda oshkoralikni kuchaytirish.

-Ilmiy Tadqiqotlarni Ko'paytirish: Kriminologiya bo'yicha muntazam ravishda sotsiologik va viktimologik so'rovlar o'tkazib turish zarur.

Xulosa

Latent jinoyatchilik – bu jinoyatchilikning haqiqiy ko'lamini ko'rsatmaydigan, xavfli ijtimoiy muammodir. Uni aniqlash uchun statistika, sotsiologiya, tezkor qidiruv, kriminalistika va viktimologiya usullaridan birgalikda foydalanish kerak.

O'zbekistondagi islohotlar, raqamlashtirish va qonunchilikdagi o'zgarishlar bu jinoyatlarni kamaytirish uchun yaxshi sharoit yaratmoqda. Eng muhimi esa, ilmiy yondashuv, jamoatchilik nazorati va fuqarolarning huquqiy bilimi bu jarayonning asosiy qismidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: "Adolat" nashriyoti.
2. (Maqolada jinoyatlarning huquqiy tasnifi va ularni yashirish holatlari bo'yicha asos sifatida ishlatilgan.)
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi.
4. (Latent jinoyatlarni aniqlashning protsessual imkoniyatlari yoritishda qo'llangan.)
5. "Operativ-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonun (1997-yil 25-dekabr).
6. (Operativ metodlar bo'limida bevosita tilga olingan.)
7. "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonun (2014-yil 14-may).

8. (Latent jinoyatchilikni kamaytirish bo'yicha takliflarda asos bo'lib ishlatilgan.)
9. PF-5005-son Farmon, "Ichki ishlar organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida" (2017-yil).
10. (Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatidagi islohotlar qismida ishlatilgan.)
11. Mahmudov G'.M. Kriminologiya: o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2022.
12. (Latent jinoyatchilik turlari va kriminologik metodlar yoritishda asosiy manba sifatida ishlatilgan.)
13. (Profilaktika va latent jinoyatchilik omillari bo'limida ishlatilgan.)
14. Xudoyorov Sh.M. Viktimologiya asoslari. – Toshkent, 2020.
15. (Viktimologik metodlar bo'limida qo'llangan.)
16. Zufarov R. Jinoyatchilik va uning ijtimoiy sabablari. – Toshkent, 2017.
17. (Jinoyatchilikning ijtimoiy-psixologik omillari tahlilida foydalanilgan.)